01

ความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างพุทธและพราหมณ์จากหลักฐานจารึกภาษาสันสกฤตที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา

Syncretism of Buddhism with Brahmanism as Evidenced by Sanskrit Inscriptions in Thailand and Cambodia

Received: November 10, 2023 | Revised: November 12, 2023 | Accepted: November 21, 2023

ดร.จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

Dr. Chirapat Prapandvidya

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสภา อีเมล chirapat.prapandvidya@gmail.com

Assistant Professor, Royal Institute, Office of Fine and Applied Arts Royal Society email: chirapat.prapandvidya@gmail.com

บทคัดย่อ

จากหลักฐานที่เป็นรูปเคารพ คือ พระพุทธรูปและเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ชี้ว่าทั้งสองศาสนามาถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 9 (คริสต์ศตวรรษที่ 4) ในอาณาจักรฟูนัน (Funan) มีหลักฐานจารึกภาษาสันสกฤตที่ชี้ว่า ศาสนาพุทธ ที่ใช้ภาษาสันสกฤตเจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 11 (คริสต์ศตวรรษที่ 6) ในขณะเดียวกันก็มีหลักฐานจารึกที่แสดงว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์ไวษณวนิกายด้วย ในภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางอาณาจักรทวารวดี พบจารึกภาษาบาลีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 (คริสต์ศตวรรษที่ 6-7) เป็นข้อความที่คัดมาจากพระไตรปิฎก ภาษาบาลีแทบทั้งหมด แสดงว่าพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้เป็นนิกายเถรวาทที่ยึดมั่นในคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ในขณะเดียวกัน ในช่วงเวลานั้นก็พบจารึกภาษาสันสกฤตแต่พบจำนวนน้อยมาก ซึ่งชี้ว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์เช่นเดียวกัน ในสมัยต่อมามีจารึกจำนวนไม่น้อยที่แสดงถึงการผสมผสานความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธ และศาสนาพราหมณ์ในดินแดนที่อยู่ประเทศไทยและกัมพูชาในยุคนั้น

คำสำคัญ: เถรวาท, มหายาน, ไศวนิกาย, ไวษณวนิกาย

Abstract

Brahmanism and Buddhism must have reached Southeast Asia around the 4th century CE as indicated by iconographic evidence. Epigraphic evidence indicates that Buddhism that used the Sanskrit language flourished in Funan in the 6th century CE alongside Vaishnavism. A large number of inscriptions in Pali, mainly containing extracts from the Buddhist Pali canon, could be found in the central part of Thailand during the 6th and 7th centuries CE. This indicates that Buddhism practiced in this area belonged to the Early Theravāda sect. During the same period, however, Brahmanism must have been followed by the people as well, judging from the few inscriptions in Sanskrit with Brahmanical content found in the area. In the later period there are sizable numbers of inscriptions in Sanskrit and Khmer found in Thailand and Cambodia that show syncretism of Buddhism with Brahmanism.

Keywords: Theravāda, Mahāyāna, Shaivism, Vaishnavism

บทนำ

จารึกภาษาสันสกฤต (K.40) พบที่ปราสาทตาพรหม (วัดบาตี) อำเภอบาตี จังหวัดตาแก้ว ประเทศกัมพูชา ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพนมเปญ ประเทศกัมพูชา เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่าในรัชกาล พระเจ้ารุทรวรรมัน (Rudravarman) ซึ่งปกครองอาณาจักรฟูนัน ในครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 6 ศาสนาพุทธมีความเจริญรุ่งเรือง พระองค์ได้ส่งพระภิกษุชาวอินเดียชื่อปรมารถะ (Paramārtha) หรือคุณรัตนะ (Gunaratna) ชาวเมืองอุชชยินี (Ujjayinī) ในประเทศอินเดีย ซึ่งตอนนั้นอาศัยอยู่ในอาณาจักรฟูนัน เป็นสมณทูตเพื่อนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไปถวายจักรพรรดิจีนราชวงศ์เหลียง (Liang) (Mangmeesukhsiri 2021: 2; Cœdès 1975: 60; Majumdar 1953: 4-7)

อย่างไรก็ดี หลักฐานจากจารึกภาษาสันสกฤตปราสาทปรำโลเวง (K.6) ปัจจุบันอยู่เวียดนามตอนใต้ ที่เรียกว่า Go Thap อำเภอ Thap Muoi Dong Thap บ่งชี้ว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์ไวษณวนิกายในรัชกาลก่อน คือ พระเจ้าชยวรรมัน (Jayavarman) ซึ่งปกครองอาณาจักรฟูนัน ประมาณ ค.ศ. 475-514 (Majumdar 1953: 1) จารึกนั้นกล่าวถึงเจ้าชายคุณวรรมัน (Guṇavarman) โอรสของพระเจ้าชยวรรมัน (Jayavarman) เชื้อสายของพราหฺมณ์เกาณฑินยะ (Kauṇḍinya) ว่าได้สร้างรอยพระบาทของพระ

วิษณุ เพื่อเป็นที่เคารพเพื่อถวายแด่พระมารดา มเหสีของพระเจ้าชยวรรมัน พระนามว่ากุลประภาวตี (Kulaprabhāvatī) วิษณุปาทได้รับการขนานนามจากพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญพระเวทว่าจักรตีรถสวามิน (Cakratīrthasvāmin) (สมบัติ มั่งมีสุขศิริ 2564: 2-12; Majumdar 1953: 2-4; Cœdès 1975: 59-60)

เนื่องจากความขัดแย้งระหว่างศาสนาพุทธกับพราหมณ์ไศวนิกายในรัชสมัยของพระเจ้าภววรรมันที่ 1 (Bhavavarman I) กษัตริย์องค์แรกแห่งอาณาจักรเจนละ (Zhenla) พระภิกษุอี้จิง (I-ching) ชาวจีนได้บันทึกไว้ในตอนสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่ 7 ว่าศาสนาพุทธซึ่งเคยรุ่งเรืองมาก่อนได้ถูกทำลายสิ้นโดยกษัตริย์ใจบาป จนไม่มีภิกษุเหลืออยู่เลย กษัตริย์ใจบาปอาจจะหมายถึงพระเจ้าภววรรมันที่ 1 หรือพระเจ้ามเหนทรวรรมัน (Mahendravarman) ซึ่งมีพระนามเดิมว่าจิตรเสน (Citrasena) (Cœdès 1975: 67-68) พระเจ้ามเหนทรวรรมัน ได้สร้างจารึกภาษาสันสกฤตเป็นจำนวนมากเพื่อประกาศชัยชนะของพระองค์ที่มีต่อดินแดนต่างๆ ในประเทศไทย ประเทศกัมพูชา และประเทศลาว พร้อมกับประดิษฐานศิวลึงค์หรือโคนันทิ (Nandi) ซึ่งแสดงว่าพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ไศวนิกาย (กรมศิลปากร 2529: 155-157)

จารึกที่พบในภาคกลางของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 (คริสต์ศตวรรษที่ 6-7) ส่วนใหญ่จะเป็นภาษาบาลี และเป็นข้อความที่คัด

มาจากพระไตรปิฎกแทบทั้งสิ้น เช่น คาถา เย ธมฺมา (กรมศิลปากร 2529: 72-73) ปฏิจฺจสมุปฺปาท (กรมศิลปากร 2529: 110-111) ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺต (กรมศิลปากร 2529: 104-105) พุทธอุทาน (กรมศิลปากร 2529: 117-120) นี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ยกมาพอเป็นตัวอย่างซึ่งชี้ให้เห็นว่าศาสนาพุทธที่นับถือบริเวณนี้เป็นนิกายเถรวาทระยะแรกๆ ที่ยึดถือคำสอนในพระไตรปิฎก ภาษาบาลี อย่างไรก็ดี จากหลักฐานที่เป็นประติมากรรมปูนปั้นจากเจดีย์จุลประโทน อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม พิริยะ ไกรฤกษ์ มีความเห็นว่าศาสนาพุทธนิกายสรรวาสติวาทิน (Sarvāstivādin) ที่ใช้ภาษาสันสกฤตก็มีผู้นับถือเช่นเดียวกัน (Krairiksh 1974: 21-24)

ได้มีการค้นพบจารึกภาษาสันสกฤต จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่วัดพระงาม อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ในโศลกเริ่มต้นกล่าวถึงเทพที่รัศมีพระกายข่มรัศมีของเทพที่เกิดในดอกบัว (พระพรหมา ตัวแทนพรหมสูงสุดที่ทำหน้าที่สร้างโลก) พระองค์ทรงเหยียบย่ำไปทั่วทุกทิศ (แทรกซึมอยู่ทั่วจักรวาล?) พระองค์ประทับที่ภูเขา (ไกลาส?) ซึ่งน่าจะบ่งชี้ว่าหมายถึงพระศิวะ และส่วนท้ายๆ ของจารึก ก็ชี้อย่างชัดเจน ว่าเป็นจารึกในไศวนิกาย เพราะมีการถวายเครื่องประดับ ข้าทาส สัตว์เลี้ยง แด่พระปศุปติ คือ พระศิวะ (สมบัติ มั่งมีสุขศิริ 2564: 328-40)

การค้นพบปฏิมากรรมพระวิษณุที่พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี ในช่วงต้นของปี พ.ศ. 2493 (ค.ศ. 1950) เป็นเครื่องชี้ว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์ไวษณวนิกายในบริเวณนั้นด้วย (Lavy & Clarke 2015: 27) ซึ่งเมื่อก่อนนี้เชื่อว่ามีการนับถือศาสนาพุทธเพียงอย่างเดียว (Lavy & Clarke 2015: 20)

จารึกภาษาสันสกฤตบนแผ่นทองแดง (K.964) พบที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 13-14 (คริสต์ศตวรรษที่ 7-8) กล่าวถึงพระราชาพระนามว่าศรีหรรษวรรมัน (Śrīharsavarman) ซึ่งเป็นพระนัดดา (หลาน) ของพระราชาพระนามว่าอีศานวรรมัน (Īsānavarman) ได้ถวายสีวิกา (เสลี่ยง) แด่พระศิวะพระนามว่าอามราตเกศวร (Āmrātakesvara) ต่อมาได้ถวายปลอกศิวลึงค์แด่พระศิวะพระนาม

ว่า ศรีธาเรศวร (Śrīdhāresvara) (กรมศิลปากร 2529: 225-258) จารึกหลักนี้ก็อาจจะเป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่ชี้ว่ามีการนับถือไศวนิกายที่อู่ทองด้วย นักวิชาการบางคนชี้ว่าอาจจะเป็นไปได้ว่าราชาแห่งราชวงศ์ที่สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้ามเหนทรวรรมัน พระนามเดิมจิตรเสน ราชาองค์ที่ 2 แห่งอาณาจักรเจนละ (Zhenla) ที่ในตอนนั้นปกครองอยู่ที่สัมโบร์ไพรกุก (Sambor Prei Kuk) คือ หรรษวรรมัน ที่กล่าวถึงในจารึกนี้ ได้แผ่อำนาจมาถึงภาคกลางของประเทศไทย (Lavy & Clarke 2015: 51)

จารึกบ่ออีกา (K. 400) ภาษาสันสกฤต พบที่บ้านบ่ออีกา จังหวัดนครราชสีมา มีอายุอยู่ใน พ.ศ. 1411 (ค.ศ. 868) ชี้ให้เห็นการผสมผสานระหว่างพุทธและพราหมณ์อย่างชัดเจน ด้านที่ 1 กล่าวถึงผู้เป็นใหญ่เหนือศรีจนาศะ ว่าทรงตั้งปณิธานเพื่อที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้ประทานควายเพศเมีย จำนวน 20 ตัว พร้อมด้วยลูก และแม่โค 50 ตัว พร้อมด้วยลูก ทาสและทาสี 10 คน และ ....ที่มีใจยินดีจำนวน 4 คน แก่สงฆ์ จะเห็นว่ากษัตริย์พระองค์นี้ ทรงนับถือศาสนาพุทธอย่างแน่นอน และเป็นศาสนาพุทธที่ไม่ใช่นิกายเถรวาท ด้านที่ 2 เริ่มต้นด้วยคำบูชาพระศิวะผู้มีพระเนตร คือ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และไฟ สัญลักษณ์ประจำพระองค์คือ โค ผู้เป็นแก่นของการณะ (เหตุ) ที่ทำให้ทุกอย่างเกิดมีขึ้น ....ผู้เป็นสูกษมะ (สรีระละเอียดที่มองไม่เห็น) จากนั้นจารึกกล่าวถึงบุคคลที่ชื่อว่าอังศเทวะ (Aṃśadeva) ว่าได้รับดินแดนที่ถูกทอดทิ้งอยู่นอกกัมพูชา มีความคิดและปัญญาสูงส่งโดดเด่นในวงศ์ตระกูล เพียบพร้อมด้วยลักษณะที่ดี ตอนท้ายจารึกชำรุด มีข้อความไม่สมบูรณ์ ดูเหมือนว่าเขาได้ประดิษฐานศิวลึงค์ทองที่เหมือนกับว่าเกิดมาจากสวรรค์ พร้อมกับได้ถวายทรัพย์สมบัติจำนวนมากแก่ศิวลึงค์ในปีมหาศักราช 790 (พ.ศ. 1411 = ค.ศ. 868) (กรมศิลปากร 2529: 23-29; Cœdès 1954: 83-85) ด้านที่ 2 นี้ชี้ว่าผู้ปกครองศรีจนาศะที่เป็นดินแดนนอกกัมพูชา คงจะให้ความสำคัญต่อไศวนิกายมากกว่าศาสนาพุทธ แต่ก็คงอยู่ร่วมกับศาสนาพุทธ โดยไม่มีความขัดแย้งกัน ไม่เช่นนั้นจารึกของสองศาสนาคงไม่อยู่ร่วมกันแบบนี้

จารึกบ้านพันดุง พบที่บ้านพันดุง อำเภอขามทะเลสอ จังหวัดนครราชสีมา มีอายุอยู่ใน พ.ศ. 1372 (ค.ศ. 829) จารึกเริ่มต้นด้วยคำบูชาพระศิวะผู้เป็นครูของอสูรและเทพอยู่กับคนและเทพที่ดีที่สุด มีพระจันทร์และ พระอาทิตย์เป็นรูป เป็นที่อยู่ของคุณที่คนระลึกถึง ผู้รวมร่างกับพระปารวตี ผู้แทรกซึมอยู่ทุกแห่งหน ผู้มีกาย ละเอียดคือลม จากนั้นจารึกกล่าวถึงการประดิษฐานพระหริหระ การถวายราหูและเทพอื่นๆ กล่าวถึงการประดิษฐานพระวิษณุโดยศรีวัตสะ เขาได้ถวายโคที่ดินทอง ช้างม้า ของใช้สอย รวมทั้งทาสแด่พระวิษณุ ในปีมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368) พวกมุนีได้สร้างอาศรมพร้อมสระน้ำที่มีน้ำตลอดทุกฤดู และสร้างพระพุทธรูปด้วย มีการกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปในเมืองอีกในปีมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372) (สมบัติ มั่งมีสุขศิริ 2564: 401-409) ในตอนเริ่มต้นของจารึกนี้มีการกล่าวถึงปาศุปตะ อาจแสดงว่าความสำคัญของไศวนิกายลัทธิปาศุปตะมีความโดดเด่น อย่างไรก็ดี จารึกนี้ก็ยังแสดงให้เห็นการให้ความเคารพนับถือกันและกัน โดยไม่มีการแบ่งแยกระหว่างศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์

จารึกจิแกรง (K.417) มีอายุอยู่ใน พ.ศ. 1513 (ค.ศ. 970) พบระหว่างปราสาทจิแกรงตะวันตก และปราสาทจิแกรงตะวันออก จารึกเริ่มต้นด้วยคำบูชาพระอวโลกิเตศวรว่า ฝุ่นละอองที่พระบาทของพระองค์ ทำให้ไฟนรกอเวจีที่ใหญ่โตและรุนแรงยิ่งกลายเป็นน้ำ ทรงกำจัดสิ่งชั่วร้ายในนรก จากนั้นจารึกกล่าวถึงอุมา (Umā) หลานสาวที่เก่งยิ่งในศาสตร์และศิลป์ทุกประเภทของศรีสมเรนทระ (Śrīsamarendra) ผู้มาจากตระกูลที่ไม่ด่างพร้อย เป็นลูกสาวที่งดงามดังพระจันทร์ในท้องฟ้าฤดูศรัท (เดือน 11-12) ของบุคคลที่เก่งในสนามรบ ชื่อว่าสังคราม (Sangrāma) ลูกสาวคนนี้ของเขาเป็นภรรยาของศรีมหีธรวรรมัน (Śrīmahīdharavarman) เปรียบเหมือนพระเคารี (ปารฺวตี) เป็นชายาของพระศิวะ ในปีมหาศักราช 892 (พ.ศ. 1513 = ค.ศ. 970) นางได้ถวายเครื่องประดับที่ทำด้วยเงินและทองอันรุ่งเรืองเหมือนดวงอาทิตย์ แด่พระอวโลกิเตศวร (Cœdès 1942: 48) จะเห็นว่าจารึกหลักนี้เป็นของผู้นับถือศาสนาพุทธ แต่การเปรียบเทียบภรรยาของศรีมหีธรวรรมันว่าเหมือน

พระเคารีซึ่งเป็นเทพสตรีในศาสนาพราหมณ์ย่อมชี้ให้เห็นว่าผู้นับถือศาสนาพุทธไม่มีอคติต่อเทพหรือเทพีในศาสนาพราหมณ์

จารึกเมืองเสมา (K.1141) ภาษาสันสกฤตและเขมร พบที่เมืองเสมา ตำบลเสมา อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ด้านที่ 1 เริ่มต้นใน 2 โศลกแรกด้วยการกล่าวคำบูชาพระศิวะว่า ขอนอบน้อมต่อพระศิวะ ผู้มีเสียงเป็นกาย แต่ก็เลยเสียงไปอีก ผู้ประทานสวรรค์และความหลุดพ้น...ของพรหม (หรือพระพรหมา) พระรุทระ (ศิวะ) มีอำนาจ สว่างไสวด้วยงูและพระจันทร์เต็มดวง (ที่ประดับพระองค์) จากนั้นเป็นคำบูชาพระวิษณุ คำบูชาพระพรหมสูงสุดและพระพรหมาผู้สร้างโลก คำบูชาพระเคารี (Gaurī) และวาคีศวรี (Vāgīsvarī) คือ พระสรัสวตี (Sarasvatī) จากนั้นเป็นการสรรเสริญเยินยอพระเกียรติพระเจ้าชยวรรมันที่ 5 (Jayavarman V) พระองค์มีพระราชครูชื่อว่าทมูนสะ (Damūnasa) ซึ่งจารึกได้กล่าวถึงเกียรติยศของราชครูผู้นี้อย่างมากมาย ท่านราชครูได้สร้างศิวลึงค์ไว้ที่เมืองอีศวรปุระ ด้านที่ 2 มีการกล่าวถึงพราหมณ์ยัชญวราหะ (Yajñavarāha) ว่าได้ทำการเบิกเนตรสามีของนางปารวตี (พระศิวะ) ที่วิษัย (ดินแดน) แห่งนี้ ศรีวัตสะ (Śrīvatsa) ก็ได้ประดิษฐานรูปของพระหริหระที่จมอยู่ในน้ำเป็นเวลานานไว้ที่วิษัยนี้ด้วย ศรีวัตสะได้ประดิษฐานพระจอมมุนี (พระพุทธเจ้า) ในมหาศักราช 747 (พ.ศ. 1368 = ค.ศ. 825) ใกล้กับพระหริหระ พราหมณ์ศรีศิขรสวามี (Śrīsikharasvāmin) ประดิษฐานพระเทวีไว้ใกล้กับพระจอมมุนี พระราชาได้ประดิษฐานศิวลึงค์ใหญ่ไว้ใกล้กับพระเทวีในมหาศักราช 751 (พ.ศ. 1372 = ค.ศ. 829) ในโศลกสุดท้ายศรีโรทรวรรมัน (Śrīrodravarman) พี่ชายคนโตของ ศรีทฤฒภักติวรรมัน (Śrīdṛdhabhaktivarman) ผู้ปกครองวิษัยได้ทำพิธีเบิกพระเนตรพระสุคตองค์ที่ 7 ตามความเชื่อมหายาน (กรมศิลปากร 2529: 105-107; จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และ Sato 2564: 420-423) เนื้อหาตอนท้ายจารึกหลักนี้ สอดคล้องกับเนื้อหาในจารึกบ้านพันดุงหลายประการ และชี้ให้เห็นว่าในรัชสมัยของ พระเจ้าชยวรรมันที่ 5 มีความกลมเกลียวกันทางศาสนา ระหว่างศาสนาพราหมณ์ไศวนิกายและ

ไวษณวนิกาย กับศาสนาพุทธที่ใช้ภาษาสันสฤต (พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุล เศรษฐ์ 2564: 401)

จารึกปราสาทหินพิมาย 2 พบบริเวณมุมตะวันออกเฉียงใต้ของปรางค์ใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ด้านที่ 1 อายุอยู่ใน พ.ศ. 1579 (ค.ศ. 1036) เริ่มต้นเป็นคำบูชาพระพุทธเจ้า ใจความว่า ขอนอบน้อมต่อพระพุทธเจ้า ผู้ทรงสถิตอยู่ท่ามกลางสังสาระ (โลกแห่งการเปลี่ยนแปลง มีการเวียนว่ายตายเกิด) อย่างคงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แม้พระองค์จะมีเนื้อแท้เป็นหนึ่งเดียว แต่ทรงมีกาย 4 ประหนึ่งว่าทรงกลัวมารทั้ง 4 จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าที่กล่าวถึงในจารึกเป็นพระพุทธเจ้าในคติมหายานซึ่งมีอยู่ตลอดเวลา ไม่เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานตามอย่างคติเถรวาท ลักษณะพิเศษของพระพุทธเจ้าตามที่กล่าวในจารึก คือ มีกาย 4 ได้แก่ 1) สวภาวิกกาย (Svabhāvikakāya) กายที่มีอยู่ได้ด้วยตัวเอง 2) ธรรมกาย (Dharmakāya) กายคือธรรมของพระพุทธเจ้า 3) สัมโภคกาย (Sambhogakāya) กายที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายจะเห็นได้ 4) นิรมาณกาย (Nirmāṇakāya) กายที่เป็นมนุษย์ พระพุทธศาสนามหายานทั่วไปมีคติว่าพระพุทธเจ้ามีกาย 3 คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และ นิรมาณกาย มารทั้ง 4 คือ 1) เกลศมาร (Klesamāra) 2) สกันธมาร (Skandhamāra) 3) มฤตยุมาร (Mṛtyumāra) 4) เทวปุตรมาร (Devaputramāra) (Edgerton 1972: 340) ด้านที่ 2 จารึกใน พ.ศ. 1589 (ค.ศ. 1046) เป็นคำบูชาพระศิวะว่าขอนอบน้อมต่อพระศิวะ ที่พระพรหมาและเทพอื่นๆ ก็ต้องนอบน้อมที่พระบาทที่เหมือนดอกบัวอย่างต่อเนื่อง ผู้มีภาวะเพียงอย่างเดียวที่อยู่ได้ด้วยตนเอง...แม้จะมีการเป็นอยู่ และการมีอยู่อย่างมากมาย แต่ก็มีภาวะที่ว่างเปล่า (ศูนยภาว) จากนั้นกล่าวถึงพระราชาพระนามว่า สูรยวรรมัน (Sūryavarman) ที่ 1 (กรมศิลปากร 2539: 178; Prapandvidya 2003: 39-43) จารึกด้านที่ 2 นี้ชี้ว่าราชาพระนามว่าชยวีรวรรมัน คงจะสิ้นอำนาจจากบริเวณพิมายไปแล้วและราชาพระนามว่าสูรยวรรมันได้มีอำนาจขึ้นมาแทน จากจารึกหลักนี้ จะเห็นว่าลักษณะที่แท้จริงของพระศิวะ ก็ไม่แตกต่างจากความจริงในศาสนาพุทธ

ศูนยวาท ขอให้เทียบบทสวด นิรวาณษัฏกะ (Nirvāṇaṣaṭka) ที่ท่านอาทิศังกราจารย์แต่ง พรรณนาถึงพระศิวะไว้ว่า “เราไม่ใช่ สิ่งต่อไปนี้ คือ มนัส (ใจ) พุทธิ (ความรู้ที่เกิดจากการแยกแยะ) อหังการะ (ความคิดว่ามีตัวฉันของฉัน) จิต (ความจำ) หู ลิ้น จมูก ตา ฟ้า ดิน ไฟ ลม เรา คือ จิตฺ (Cit = ตัวความรู้ที่แท้จริงที่ปราศจากกิเลส) เรา คือ อานันทะ (Ānanda = บรมสุข) เราคือศิวะ ผู้นิรันดร์ ฯลฯ เทียบกับปรัชญาปารมิตาสูตร ที่ว่า “ธรรมทั้งปวง (ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในธรรมชาติ) มีลักษณะเป็นศูนยตา ไม่เคยเกิด ไม่เคยดับ บริสุทธิ์ผุดผ่อง และไม่ใช่สิ่งบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่พร่อง ไม่เต็ม ศารีปุตระ ดังนั้น ในศูนยตาไม่มีรูป ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญชญา และสังสการะ ไม่มีวิชญานะ ไม่มีจักษุ (ตา) ไม่มีโศรตะ (หู) ไม่มีฆราณะ (จมูก) ไม่มีลิ้น ไม่มีกาย ไม่มีมนัส (ใจ) ไม่มีรูป ไม่มีเสียง ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส ไม่มีสัมผัส ฯลฯ” (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา 2564: 62) ที่น่าสนใจก็คือ ปรัชญาของท่านนาคารชุน ปราชญ์ทางพุทธศาสนาศูนยวาท ปรากฏให้เห็นจาก ข้อความในจารึกอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 (คริสต์ศตวรรษที่ 4) พบที่หุบเขาบุชังในรัฐเกดาห์ มาเลเซีย ข้อความนั้นเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์สาครมติปริปฤจฉาของท่านนาคารชุน (พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์ 2564: 294)

จารึกแห่งปราสาทตวล (K.158) มีอายุอยู่ใน พ.ศ. 1545 (ค.ศ. 1002) พบที่ปราสาทตวล กำปงสวาย จังหวัดกำปงธม ประเทศกัมพูชา อยู่ในรัชกาลพระเจ้าชยวีรวรรมัน (Cœdès 1975: 134) ใน 2 โศลกแรกเป็นคำบูชาศิวะ มีใจความว่าขอไหว้พระศิวะเพื่อความหลุดพ้น พระพรหมา และเทพองค์อื่นๆ ก็คือส่วนหนึ่ง ที่ออกมาจากพระศิวะ แล้วปรากฏเป็นตัวแทนพระองค์ (ในการสร้างโลกฯลฯ) เหมือนกับแบ่งแยกออกมาเป็นจำนวนมาก เพราะมีที่รองรับที่แตกต่างกัน แต่ก็ไม่มีความแตกต่างจากสภาวะดั้งเดิมของพระศิวะ เหมือนเงาดวงอาทิตย์ที่ปรากฏในน้ำ พระศิวะไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดตรงกลาง และจุดสุดท้าย พระองค์มีกายที่ประกอบไปด้วยสิ่งที่เอื้อต่อการบริโภคใช้สอยในการเสวยสุขของพระองค์เอง เหมือนพระจันทร์ ที่เหมือนน้ำโสม มีกาย (มนุษย์) ที่สร้างขึ้นมา เหมือนรัศมีที่เปล่งออกมา เป็นพระ

วัชริน (พระวัชรปาณิโพธิสัตว์) และพระชินะ (พระพุทธเจ้า) เป็นต้น เพื่อความสุขของชาวโลก พระศิวะนั้นคือธรรมกาย ขอจงประทานความสุข แก่พวกท่าน จากนั้นจารึกได้กล่าวถึง พระราชาพระนามว่า ชยวีรวรรมัน ว่าขึ้นครองราชย์ในปีมหาศักราช 924 (พ.ศ. 1545 = ค.ศ. 1002) พระองค์มีอำนาจเหนือพระราชาอื่นๆ จำนวนมาก (Cœdès 1942: 97) จะเห็นว่าลักษณะของพระศิวะตรงกับลักษณะของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนามหายาน จารึกกล่าวถึงวชฺริชิน ซึ่งอาจจะแปลว่า พระชินะผู้มีวัชระก็ได้ ซึ่งอาจจะหมายถึงพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนานิกายวัชรยาน ซึ่งรุ่งเรืองในรัชสมัยของของพระเจ้าอุทยาทิตยวรรมันที่ 2 (Udayādityavarman II) และมีศูนย์กลางอยู่ที่พิมาย (Prapandvidya 1990: 11)

จารึกวัดจงกออายุอยู่ในมหาศักราช 930 (พ.ศ. 1551 = ค.ศ. 1008) พบที่วัดจงกอ บ้านน้อย หมู่ 7 ตำบลบ้านเก่ อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่า พระเจ้าชยวีรวรรมันทรงถวายที่ดินแด่พระพุทธรูปกัมรเตงชคัตวิมาย ที่เป็นประธานที่ปราสาทหินพิมาย (นวพรรณ ภัทรมูล 2550) แสดงว่าพระราชาพระองค์นี้ มีอำนาจในบริเวณนี้ในระยะเวลาที่สร้างจารึกและทรงให้ความสำคัญต่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เท่าๆ กัน

บทสรุป

จากข้อมูลจารึกพบว่าในอาณาจักรฟูนันในพุทธศตวรรษที่ 11 พระพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาสันสกฤต มีความเจริญรุ่งเรือง แต่ก็มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ไวษณวนิกายควบคู่ไปด้วย ในอาณาจักรเจนละ ในรัชสมัยพระเจ้าภววรรมันที่ 1 หรือสมัยพระเจ้ามเหนทรวรรมันตอนครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 12 อาจจะมีการเบียดเบียนศาสนาพุทธจะเห็นได้จากจารึกประกาศชัยชนะของพระเจ้ามเหนทรวรรมันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยจะมีพร้อมกับการประดิษฐานรูปเคารพในไศวนิกาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13

ในภาคกลางของประเทศไทยมีการนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท

แบบดั้งเดิมที่ยึดถือคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นหลัก แต่ก็มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่ไปด้วย รู้ได้จากจำนวนจารึกภาษาสันสกฤต ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ แต่มีจำนวนน้อยมาก นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 -16 การผสมผสานความเชื่อทางศาสนาระหว่างศาสนาพุทธนิกายที่ใช้ภาษาสันสกฤต กับศาสนาพราหมณ์ทั้งไศวนิกายและไวษณวนิกาย ดูจะแน่นแฟ้นขึ้น แต่ความใกล้ชิดทางด้านปรัชญาของพุทธศาสนาในยุคนั้นจะใกล้ชิดกับไศวนิกายมากกว่า อาจจะเนื่องมาจากอิทธิพลคำสอนของท่านอาทิศังกราจารย์ที่มีความใกล้เคียงกับคำสอนในพระพุทธศาสนา จนนักปรัชญาฮินดูที่มีทรรศนะขัดแย้งกับท่านตั้งสมญานามให้ท่านว่า ปฺรจฺฉนฺนเพาทฺธ “พุทธซ่อนร่าง” พราหมณ์ศิวโสมะ (Sivasoma) ศิษย์ของอาทิศังกราจารย์เป็นราชครูของพระเจ้าอินทรวรรมัน (Indravarman) ซึ่งปกครองเมืองพระนครระหว่าง พ.ศ. 1420-1432 (ค.ศ. 877-889) (Cœdès 1975: 110)

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร, 2529ก. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____, 2529ข. **จารึกในประเทศไทย เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2564. "ปรัชญาปารมิตาสูตร." **วารสารไทย-ภารต** 37 (45).

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา และ Sato Keiko, 2564. "จารึกเมืองเสมา(K.1141)." ใน สมบัติ มั่งมีสุขศิริ (บรรณาธิการ), **จารึกสันสกฤตที่สำคัญในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1** (หน้า 420-443). กรุงเทพฯ: ศูนย์สันสกฤตศึกษา ร่วมกับภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยความอุปถัมภ์จากกระทรวงวัฒนธรรมแห่งประเทศอินเดีย.

นวพรรณ ภัทรมูล (ผู้เรียบเรียงข้อมูล), 2550. **จารึกวัดจงกอ**. ค้นเมื่อ 16 ตุลาคม 2566, จาก https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/2538

พระมหากวีศักดิ์ วาปีกุลเศรษฐ์, 2564. "จารึกสุไหงมาส 2." ใน สมบัติ มั่งมีสุขศิริ (บรรณาธิการ), **จารึกสันสกฤตที่สำคัญในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1** (หน้า 295-307). กรุงเทพฯ: ศูนย์สันสกฤตศึกษา ร่วมกับภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยความอุปถัมภ์จากกระทรวงวัฒนธรรมแห่งประเทศอินเดีย.

สมบัติ มั่งมีสุขศิริ (บรรณาธิการ), 2564. **จารึกสันสกฤตที่สำคัญในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: ศูนย์สันสกฤตศึกษา ร่วมกับภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยความอุปถัมภ์จากกระทรวงวัฒนธรรมแห่งประเทศอินเดีย.

ภาษาต่างประเทศ

Cœdès G. (ed.), 1942. **Inscriptions du Cambodge Volume II**. Paris: École française d'Extrême-Orient.

_____, 1954. **Inscriptions du Cambodge Volume VI**. Paris: École française d'Extrême-Orient.

_____, 1975. **The Indianized states of Southeast Asia**. (Edited by W. F. Vella, Translated by S. B. Cowing). Canberra: Australian National University Press.

Krairiksh P., 1974. **Buddhist folk tales depicted at Chula Pathon Cedi**. Bangkok: Prachandra Printing Press.

Lavy P. A. & Clarke W., 2015. "Integrating the Phong Tuek Viṣṇu: The archaeology and art history of a forgotten image." **Journal of the Siam Society** 103: 19-62.

Majumdar R.C., 1953. **Inscriptions of Kambuja**. Calcutta: The Aseatic Society.

Mangmeesukhsiri S. (ed.), 2021. **Select inscriptions in India and Southeast Asia Volume I**. Bangkok: Sanskrit studies centre in Association with the Department of Oriental Languages, Faculty of Archaeology.

Prapandvidya C., 1990. "The Sabbāk inscription: Evidence of an early Vajrayana Buddhist presence in Thailand." **Journal of the Siam Society** 78 (2): 10-14.